

ΑΡΧΑΙΟ (ΠΑΛΑΙΟ) / ΝΕΟΤΕΡΟ*

1. Ένα ζεύγος Δυτικό και αμφίσημο

Αν και θα μπορούσε κανείς να βρει ισοδύναμά του σε άλλους πολιτισμούς και σε άλλες ιστοριογραφίες, το ζεύγος «αρχαίο-νεότερο» είναι συνδεδεμένο με την ιστορία της Δύσης. Κατά τη διάρκεια της προβιομηχανικής περιόδου, από τον 5ο έως το 19ο αιώνα, υπογραμμίζει μια πνευματική αντίθεση η οποία, στα τέλη του Μεσαίωνα και τον καιρό του Διαφωτισμού, κάνει την εισβολή της στο προσκήνιο της πνευματικής σκηνής. Στα μέσα του 19ου αιώνα, το ζεύγος αυτό αλλάζει μορφή με την εμφάνιση της έννοιας της νεοτερικότητας, μιας αμφιλεγόμενης αντίδρασης της κουλτούρας στη βίαιη επίθεση του βιομηχανικού κόσμου. Κατά το δεύτερο μισό του 20ού αιώνα, η χρήση του γενικεύεται στη Δύση, ενώ αλλού, και ιδιαίτερα στον Τρίτο Κόσμο, εισάγεται προς όφελος της έννοιας του εκσυγχρονισμού, η οποία γεννιέται με την επαφή προς τη Δύση.

Η αντίθεση «αρχαίο-νεότερο» αναπτύχθηκε μέσα σε ένα περίπλοκο και αβέβαιο πλαίσιο. Κατ' αρχάς, επειδή κάθε ένας από τους όρους (και τις έννοιες) δεν ήταν πάντοτε αντίθετος προς τον άλλο. Το αρχαίο μπόρεσε να δώσει τη θέση του στο παλαιό ή στο παραδοσιακό, και το νεότερο στο πρόσφατο ή στο καινούργιο. Κατόπιν, επειδή κάθε ένα από τα δύο μπόρεσε να συνοδευθεί από εγκωμιαστικές, υποτιμητικές ή ουδέτερες συνεκδοχές. Όταν το νεότερο εμφανίζεται στα ύστερα λατινικά**, δεν έχει παρά τη σημασία του πρόσφατου, την οποία και διατηρεί για μακρό χρονικό διάστημα κατά το Μεσαίωνα: το αρχαίο μπορεί να σημαίνει «αυτό που ανήκει στο παρελθόν» και, πιο συγκεκριμένα, σε εκείνη την εποχή της ιστορίας που, στη Δύση και από το 16ο αιώνα, ονομάζεται Αρχαιότητα — δηλαδή την εποχή που προηγείται του θριάμβου του χριστιανισμού στον ελληνορρωμαϊκό κόσμο, της μεγάλης δημογραφικής,

* Οι γαλλικοί όροι είναι, αντίστοιχα: antique, ancien, moderne (Σ.τ.Μ.).

** (=Bas latin.) Στην ιστορία της λατινικής γλώσσας, ο όρος «ύστερα» ή «μεσαιωνικά λατινικά» αφορά στην περίοδο που έπεται, διαδοχικά, της «κλασικής» και της «αυτοκρατορικής» και προηγείται της «νεότερης». Βλ. Le Petit Robert. σελ. 1077 (Σ.τ.Μ.).

οικονομικής και πολιτισμικής υποχώρησης του Πρώιμου Μεσαίωνα που σηματοδοτείται από την υποχώρηση της δουλείας και από μια έντονη αγροτοποίηση.

Όταν, αρχής γενομένης από το 16ο αιώνα, η κυρίαρχη Δυτική ιστοριογραφία, αυτή των λογίων και μετέπειτα των πανεπιστημιακών, πραγματοποιεί την κατάτμηση της ιστορίας σε τρεις εποχές —αρχαία, μεσαιωνική και νεότερη (*neue*, στα γερμανικά)—, το κάθε επίθετο δεν παραπέμπει συχνά παρά σε μια χρονική περίοδο, και το νεότερο αντιτίθεται περισσότερο στο μεσαιωνικό παρά στο αρχαίο. Τελικά, αυτή η κρυπτογραφία για την ανάγνωση του παρελθόντος δεν αντιστοιχεί πάντοτε σε αυτό που σκέφτονταν οι άνθρωποι εκείνου του παρελθόντος. Ο Stefan Swiezawski, μιλώντας για το σχήμα «*via antiqua-via moderna*»* που κυριαρχεί από το 19ο αιώνα στην ανάλυση των ιστορικών για τη σκέψη στα τέλη του Μεσαίωνα, εκτιμά πως αυτό το μοντέλο δεν είναι «χρησιμοποιήσιμο από τη δογματική ιστοριογραφία αυτής της εποχής χωρίς πάμπολλες επιφυλάξεις και περιορισμούς», και προσθέτει: «Αυτό το σχήμα δεν είναι γενικό ούτε στο χρόνο ούτε στο χώρο· η έννοια της προόδου και της εμβίωσης** που βρίσκεται τότε σε ισχύ δεν συμπίπτει πάντοτε με αυτό που εκείνη την εποχή θεωρείται ως νέο, και το εννοιολογικό ζεύγος “νεότερο-αρχαίο” εμπεριέχει έκτοτε αμφισημίες που βάζουν τον ιστορικό σε αμηχανία»¹.

Εντέλει, η νεοτερικότητα μπορεί να ενδύεται ή να εκφράζεται με τα χρώματα του παρελθόντος, μεταξύ άλλων και της Αρχαιότητας. Είναι το ίδιο των *Αναγεννήσεων* και, ιδιαίτερα, της *Μεγάλης Αναγέννησης* του 16ου αιώνα. Σήμερα, η μόδα ρετρό αποτελεί μιαν από τις συνιστώσες της νεοτερικότητας.

2. Σε αυτό το ζεύγος το βασικό πρόβλημα υφίσταται από την πλευρά του νεότερου

Αν το αρχαίο περιπλέκει το παιγνίδι, επειδή, πέρα από το να δηλώνει το

* Λατινικά στο κείμενο: «αρχαία οδός-νεότερη οδός» (Σ.τ.Μ.).

** Ο γαλλικός όρος που χρησιμοποιείται στο κείμενο είναι «vitalité»· όχι, όμως, στη σύγχρονη σημασία του (=ζωτικότητα), αλλά σε αυτή του 16ου αιώνα που συμπίπτει, σε ένα μεγάλο βαθμό, με την αντίστοιχη αρχαιοελληνική («το ζην και αυξάνεσθαι»). Βλ. *Le Petit Robert*, σελ. 2103 (Σ.τ.Μ.).

¹ *Antiqui und Moderni. Traditionsbewusstsein und Fortschrittsbewusstsein im späten Mittelalter, Miscellanea Mediaevalia*, 9, 1974.

παλαιό*, αναφέρεται ειδικά και στην περίοδο της Αρχαιότητας, το νεότερο είναι εκείνο το οποίο καθοδηγεί το παιγνίδι. Το διακύβευμα στον ανταγωνισμό αρχαίου-νεότερου είναι η στάση των ατόμων, των κοινωνιών, των εποχών έναντι του παρελθόντος, του δικού τους παρελθόντος. Στις λεγόμενες παραδοσιακές κοινωνίες, η αρχαιότητα συνιστά μια σίγουρη αξία, κυριαρχούν οι Πρεσβύτεροι [Anciens], γέροντες θεματοφύλακες της συλλογικής μνήμης, εγγυητές της αυθεντικότητας και της ιδιαιτερότητας. Αυτές οι κοινωνίες στρέφονται προς τις συμβουλές των Πρεσβυτέρων, τις Γερουσίες, τη μετριοπαθή γεροντοκρατία του κοκοφοίνικα. Στους Αλλαντζάν της Ακτής του Ελεφαντόδοντος πριν από την αποικιοποίηση, ο υπέρτατος αρχηγός της φατρίας ήταν ο χανάν, ο πρεσβύτερος της πρεσβύτερης ηλικιακής ομάδας, και οι ακουμπεστέ, οι αρχηγοί των χωριών, ορίζονταν, πιθανότατα, αυτομάτως σύμφωνα με το κριτήριο της ηλικίας. Στο Μεσαίωνα, στις περιοχές με εθιμικό δίκαιο, η (πιστοποιημένη από τα πιο ηλικιωμένα μέλη μιας κοινότητας) αρχαιότητα ενός δικαιώματος αποτελεί νομικό επιχείρημα με μεγάλο ειδικό βάρος. Δεν θα έπρεπε ωστόσο να πιστέψει κανείς πως, ακόμα και στις αρχαίες ή αρχαϊκές κοινωνίες, δεν υφίσταται επίσης και μια άσχημη πλευρά της ηλικίας, της αρχαιότητας. Δίπλα από το σεβασμό στα γηρατειά, υπάρχει η περιφρόνηση στη γεροντική παρακμή. Η λανθασμένη ετυμολογία που εναρμόνιζε την ελληνική λέξη γέρων, ηλικιωμένος, με τον όρο γέρας, τιμή, έχει απορριφθεί*. Ο Emile Benveniste θυμίζει ότι το γέρων πρέπει να συσχετισθεί προς το σανσκριτικό ζαρατί («έχω παραγεράσει») και προσθέτει: «Ασφαλώς τα γηρατειά περιβάλλονται με σεβασμό· οι ηλικιωμένοι συγκροτούν το συμβούλιο των πρεσβυτέρων, τη Γερουσία· αλλά ποτέ δεν τους αποδίδονται οι βασιλικές τιμές, ένας γέροντας δεν λαμβάνει ποτέ ένα βασιλικό προνόμιο, ένα γέρας με την ακριβή έννοια του όρου»². Στις πολεμικές κοινωνίες, ο ενήλικος εξυμνείται σε αντίθεση προς το παιδί και τον ηλικιωμένο. Αυτό συμβαίνει στην αρχαία Ελλάδα έτσι όπως αυτή παρουσιάζεται στον Ησίοδο· οι ηλικίες του χρυ-

* Θυμίζουμε ότι στα γαλλικά, και όχι μόνο, ο όρος «antique», εκτός από το να δηλώνει το «αρχαίο», είναι ενίοτε συνώνυμος του όρου «παλαιό» (ancien). Το ίδιο ισχύει και για τους όρους «ancieneté» και «antiquité», με το δεύτερο, όταν γραφεί με μικρό ά, να μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να δηλώσει π.χ. την ηλικία (αρχαιότητα) ενός μνημείου (Σ.τ.Μ.).

* Για τις λέξεις «γήρας» και «γέρας», πρβλ. H.G. Liddell & R. Scott, *Μέγα Λεξικόν της Ελληνικής Γλώσσης*, Αθήνα, χ.χ., τόμος I, σελ. 528 και 525, αντίστοιχα (Σ.τ.Μ.).

² E. Benveniste, *Le vocabulaire des institutions indo-européennes*, 1968, τ. 2, σελ. 48-9.

σού και του αργύρου είναι εποχές εμπόιας, οι ηλικίες του χαλκού και των ηρώων είναι εποχές εμπόιας, εποχές που αγνοούν τη νεότητα και τα γηρατειά, ενώ η ηλικία του σιδήρου είναι αυτή των γηρατειών τα οποία, αν εγκαταλειφθούν στην Ύβρη, θα ολοκληρωθούν με το θάνατο που θα χτυπήσει ανθρώπους γεννημένους γέροντες με άσπρους κροτάφους. Με τη μεταφορά των ηλικιών της ζωής, το αρχαίο μετέχει κατ' αυτόν τον τρόπο της αμφισημίας μίας έννοιας αγκιστρωμένης ανάμεσα στη σοφία και στη γήρανση.

Αλλά το νεότερο είναι αυτό που δημιουργεί το ζεύγος και το διαλεκτικό του παιγνίδι. Πράγματι, από το αίσθημα της ρήξης με το παρελθόν είναι που γεννιέται η συνείδηση της νεωτερικότητας. Είναι νόμιμο για τον ιστορικό να αναγνωρίζει το νεότερο εκεί όπου οι άνθρωποι του παρελθόντος δεν αισθάνθηκαν τίποτα τέτοιο; Για να πούμε την αλήθεια, οι ιστορικές κοινωνίες, ακόμα και όταν δεν αντιλήφθηκαν το εύρος των μετασχηματισμών που βίωναν, ένωσαν το συναίσθημα του νεότερου και επινόησαν το λεξιλόγιο της νεωτερικότητας στις μεγάλες καμπές της ιστορίας τους. Η λέξη νεότερο γεννιέται όταν καταρρέει η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία κατά τον 5ο αιώνα· η περιодολόγηση της ιστορίας σε αρχαία, μεσαιωνική και σύγχρονη εγκαθιδρύεται σε αυτόν το 16ο αιώνα του οποίου τη «νεωτερικότητα» υπογράμμισε ο Henri Hauser· ο Théophile Gautier και ο Μπωντλαίρ εισάγουν την έννοια της νεωτερικότητας στη Γαλλία της Β' Αυτοκρατορίας όταν εκδηλώνεται κατά τρόπο αναντίρρητο η βιομηχανική επανάσταση· οικονομολόγοι, κοινωνιολόγοι και πολιτειολόγοι προτείνουν και συζητούν την έννοια του εκσυγχρονισμού την επομένη του Β' Παγκόσμιου Πολέμου, στο πλαίσιο της αποαποικιοποίησης και της ανάδυσης του Τρίτου Κόσμου. Η μελέτη του ζεύγους αρχαίο (παλαιό)-νεότερο περνά μέσα από την ανάλυση μιας ιστορικής στιγμής που εκκρίνει την έννοια της νεωτερικότητας και, ταυτόχρονα, δημιουργεί, για να τη δυσφημήσει ή να την επαινέσει —ή απλώς για να τη διακρίνει και να την απομακρύνει—, μία αρχαιότητα. Διότι εντοπίζουμε μια νεωτερικότητα τόσο για να τη θέσουμε σε εφαρμογή όσο και για να την περιφρονήσουμε.

3. Η αμφισημία του αρχαίου (παλαιού): Η ελληνορωμαϊκή αρχαιότητα και οι άλλες

Ακόμα και αν το ουσιαστικό παιγνίδι διεξάγεται στην πλευρά του νεότερου, το ιστορικό περιεχόμενο που απέκτησε το αρχαίο (παλαιό) στον κόσμο του Δυτικού πολιτισμού βάρυνε πολύ στην πάλη του νεότερου για

να αναδυθεί στο σύμπαν των αξιών. Σίγουρα, όπως το νεότερο μπόρεσε να έχει την ουδέτερη σημασία του πρόσφατου, το αρχαίο μπόρεσε να έχει την ουδέτερη σημασία του παλαιού ή να παραπέμπει σε μια εποχή διαφορετική της ελληνορωμαϊκής Αρχαιότητας, περίοδο άλλοτε εξιδανικευμένη κι άλλοτε απαξιωμένη.

Έτσι, ο Μεσαιώνας και η Αναγέννηση θα κάνουν λόγο με τον αρχαίον όφιν (*antiquus serpens*) για το Διάβολο και με την αρχαία μητέρα (*antiqua mater*) για τη Γη, με μια σημασία φαινομενικά ουδέτερη, που παραπέμπει απλώς στην καταγωγή της ανθρωπότητας, φορτισμένη όμως αρνητικά στην πρώτη περίπτωση, με την αρχαιότητα του Κακού να μην κάνει τίποτε άλλο από το να ενισχύει τη μοχθηρία του και το χαρακτήρα δοκιμασίας που ενέχει, και την αντίστοιχη της Γης να την παραβάλλει, αντίθετα, με υψηλότερες αξίες.

Για το χριστιανισμό, οι όροι αρχαία διαθήκη, αρχαίος νόμος —όπου άλλωστε το αρχαίος(α) αντιπαραβάλλεται προς το καινός(ή), όχι προς το νεότερος— εξηγούνται από το προγενέστερο της Παλαιάς Διαθήκης σε σχέση προς την Καινή, αλλά φέρουν αμφισθενές φορτίο. Από μια πρώτη άποψη, καθώς ο καινούργιος νόμος αντικατέστησε τον αρχαίο και η χάρη (*caritas*, αγάπη) αντικατέστησε τη δικαιοσύνη, της οποίας και υπερτερεί, ο αρχαίος νόμος είναι κατώτερος του καινούργιου, αλλά παραμένει επίσης στολισμένος με τα παράσημα της αρχαιότητας και του προπατορικού του χαρακτήρα. Οι γίγαντες της Παλαιάς Διαθήκης ξεπερνούν τους ανθρώπους της Καινής, ακόμα κι όταν οι τελευταίοι δεν υποθετίζονται στο ύψος των νάνων, όπως γίνεται το 12ο αιώνα από ένα καινούργιο τόπο [τοπος], την πατρότητα του οποίου ο Ιωάννης του Σάλσμπερυ αποδίδει στον Βερνάρδος, σχολικό επιθεωρητή της Σαρτρ («είμαστε νάνοι ανεβασμένοι στους ώμους γιγάντων»): αυτόν τον «τόπο» θα εικονίζει μια υαλογραφία του 13ου αιώνα από τον καθεδρικό της Σαρτρ ανεβάζοντας τους βραχύσωμους ευαγγελιστές στους ώμους των υψηλίσωμων προφητών.

Την ίδια την εποχή κατά την οποία το αρχαίο δηλώνει οριστικά την ελληνορωμαϊκή Αρχαιότητα και φορτίζεται με όλες τις αξίες που οι άνθρωποι της Αναγέννησης επενδύουν σε εκείνη, οι ουμανιστές αποκαλούν αρχαία γραφή τη γραφή του 10ου και του 11ου αιώνα, τη λεγόμενη καρολίγγεια. Ο Salutati, για παράδειγμα, προσπαθεί να προμηθευθεί τα «*en antica*»* χειρόγραφα του Αβελάρδου. Έτσι, στο 16ο αιώνα, και σύμφωνα με τον Robert Estienne, το «κατά τον αρχαίο τρόπο» έχει στα γαλλικά υποτιμητική σημασία, γιατί σχετίζεται προς την «άβραστη» αρχαιότητα, δηλαδή προς τη γοθική αρχαιότητα, το Μεσαιώνα.

* Λατινικά στο κείμενο (= κατά τον αρχαίο τρόπο) (Σ.τ.Μ.).

Γενικά, όμως, αρχής γενομένης από την Αναγέννηση και ειδικά στην Ιταλία, ο όρος *αρχαίο* (*antico*) παραπέμπει σε μια εποχή μακρινή, υποδειγματική, που δυστυχώς έχει κλείσει τον κύκλο της. Το *Μεγάλο Λεξικό της Ιταλικής Γλώσσας*³ (λήμμα *antico*) προσφέρει τα εξής (γεμάτα σημασία) παραθέματα από τον Πετράρχη: «Η αρετή ενάντια στη δύναμη/ θα πάρει τα όπλα και ο αγώνας τους θα δείξει/ πως ούτε η αρχαία αξία/ ούτε η ιταλική ψυχή δεν έχουν ακόμη πεθάνει⁴». «Ω, η μεγάλη αξία των αρχαίων ιπποτών⁵». Βαζάρι: «Είναι σε όλα της τα στοιχεία μια πολύ όμορφη αρχιτεκτονική γιατί έχει μιμηθεί πολύ καλά το αρχαίο⁶». Λεονάρντι: «Αυτή η σοβαρότητα που θαυμάζει κανείς σε όλα αυτά τα είδη πεζού λόγου που είναι... αρχαίο⁷, πράγματι, στις περισσότερες ευρωπαϊκές γλώσσες, έχει πάρει τις αποστάσεις του από όλους τους παραπλήσιους όρους που μπορούσαν να αποτιμήσουν την αρχαιότητα, ιδιαίτερα από το πεπαλαιωμένο* το οποίο έχει, αντίθετα, κυλήσει προς την υποτιμητική πλευρά. Στη Γαλλία, το 16ο αιώνα, σύμφωνα με τον La Curne de Saint-Palaye, που πεθαίνει το 1781, και το έργο του *Ιστορικό λεξικό της αρχαίας γαλλικής γλώσσας*, καθιερώθηκε ακόμα και μια αξιοπερίεργη αριθμητική ιεραρχία ανάμεσα στο αρχαίο, στο παλαιό και στο πεπαλαιωμένο: «Το αρχαίο πλειοδοτεί έναντι του παλαιού και αυτό έναντι του πεπαλαιωμένου· για να είναι κάτι αρχαίο, έπρεπε να είναι χιλίων χρόνων, παλαιό διακοσίων και πεπαλαιωμένο άνω των εκατό».

Πιο συγκεκριμένα, το εννοιολογικό διακύβευμα που εμπεριέχει την αντίθεση αρχαίο/νεότερο μετασχηματίστηκε όταν, στην Αναγέννηση, το αρχαίο ήλθε να δηλώσει κατά κύριο λόγο την ελληνορρωμαϊκή Αρχαιότητα —μιαν Αρχαιότητα μάλιστα που οι ουμανιστές θεωρούσαν ως το υπόδειγμα προς μίμηση. Ήδη ο Πετράρχης κραυγάζει: «Ολόκληρη η ιστορία είναι μήπως τίποτα διαφορετικό από το εγκώμιο της Ρώμης;»⁸

Αυτό που πρόκειται στο εξής να προσδώσει ένα χαρακτήρα σχεδόν βέβηλης πάλης στη σύγκρουση αρχαίου/νεότερου είναι το ότι το αρχαίο δηλώνει μια περίοδο, έναν πολιτισμό που δεν έχει μονάχα το κύρος του παρελθόντος αλλά και το φωτιστέφανο της Αναγέννησης, της οποίας

³ *Grande Dizionario della Lingua Italiana*.

⁴ «Virtù contra favore/ prenderà l' arme, e fia 'l combatter certo/ ché l' antiquo valore/ ne l' italici cor non è ancor morto».

⁵ «Oh, gran bontà de cavallieri antiqui!»

⁶ «E di bellissima architettura in tutt le parti, per avere assai imitato l' antico».

⁷ «Quella dignità che s' ammira in tutte quelle prose che sanno d' antico».

* Ο όρος που χρησιμοποιείται είναι «vieux» (=, και, γέρος, παλιός, κ.λπ.) (Σ.τ.Μ.).

⁸ «Quid est enim aliud omnis historia quam Romana laus?», *Apologia contra cuiusdam anonymi Galli calumnias in Opera omnia*, Bâle, 1554, σελ. 1187.

υπήρξε το είδωλο και το όργανο. Ο αγώνας του αρχαίου και του νεότερου θα είναι λιγότερο ο αγώνας του παρελθόντος και του παρόντος, της παράδοσης και της καινοτομίας, και περισσότερο αυτός δύο μορφών προόδου: α) της προόδου μέσω της επιστροφής στις πηγές [ressourcement] και της αέναης επανάληψης, της κυκλικής προόδου που θέτει την Αρχαιότητα στο πάνω μέρος του τροχού, και β) της προόδου μέσω της ευθύγραμμης εξέλιξης, της προόδου που ευνοεί αυτό που απομακρύνεται από την Αρχαιότητα. Το αρχαίο είναι αυτό πάνω στο οποίο θα στηριχθούν η Αναγέννηση και ο Ουμανισμός για να δημιουργήσουν την «νεοτερικότητα» του 16ου αιώνα, η οποία και μέλλει να ταχθεί προ των φιλοδοξιών του νεότερου. Το νεότερο θα καταλήξει να εμφανιστεί ως «αντι-ουμανιστικό», δεδομένης της σχεδόν πλήρους ταύτισης μεταξύ ουμανισμού και αγάπης για τη μοναδική αξία Αρχαιότητα, την ελληνο-ρωμαϊκή. Κατά τον ίδιο τρόπο, το νεότερο, στην πάλη του ενάντια στο αρχαίο, θα καταλήξει να συμμαχήσει με τις άλλες αρχαιότητες, αυτές ακριβώς που η ελληνορωμαϊκή αρχαιότητα είχε αντικαταστήσει, καταστρέψει ή καταδικάσει, τις πρωτόγονες και τις βάρβαρες.

Αλλά ενώ το αρχαίο θριαμβεύει νωρίς και άνετα έναντι των γειτόνων του στο πεδίο σημάνσεων της αρχαιότητας, το νεότερο βρίσκεται για πολύ καιρό στα χέρια με τους ανταγωνιστές του: την καινοτομία και την πρόοδο.

4. Το νεότερο και οι ανταγωνιστές του: νεότερο και καινοτομία, νεότερο και πρόοδος

Αν και το νεότερο σηματοδοτεί τη συνειδητοποίηση μιας τομής με το παρελθόν, δεν είναι τόσο φορτισμένο σημασιολογικά όσο οι κοντινοί με αυτό όροι καινού και πρόοδος (ως ουσιαστικό). Το καινού υπονοεί μια γέννηση, μια έναρξη, η οποία, με το χριστιανισμό, αποκτά ένα (σχεδόν ιερό) χαρακτήρα βαπτίσματος. Είναι η καινή Διαθήκη, είναι η *Vita Nova* ενός Δάντη που γεννιέται μαζί με την αγάπη. Το καινού σημαίνει κάτι περισσότερο από μια τομή με το παρελθόν, μια λήθη, ένα σθήσιμο, μια απουσία παρελθόντος. Βεβαίως, η λέξη αυτή μπορεί να λάβει μια σχεδόν υποτιμητική σημασία στην Αρχαία Ρώμη, με τους *homines novi*, για παράδειγμα, τους ανθρώπους χωρίς παρελθόν, δηλαδή τους ανθρώπους που έχουν γεννηθεί από αγνώστους στην κοινωνική ιεραρχία, μη ευπατρίδες, νεόπλουτους. Τα μεσαιωνικά χριστιανικά λατινικά τονίζουν μέσα από ορισμένες εκφράσεις αυτή την έννοια της βέβηλης καινοτομίας που δεν είναι στερεωμένη στις θεμελιώδεις αρχέγονες αξίες. Οι «καινοφανείς απόστο-

λοι» για τους οποίους μιλά με περιφρόνηση το 12ο αιώνα ο Αβελάρδος, στο έργο του *Historia Calamitatum*, είναι αυτοί οι ερημίτες, πλανόδιοι ιεροκήρυκες, ιερομόναχοι των εκκλησιαστικών ταγμάτων, μεταρρυθμιστές της μοναστικής ζωής οι οποίοι, στα δικά του μάτια, αυτά του ζυμωμένου με διαβάσματα και μνήμες διανοουμένου, δεν είναι παρά άγριες, ακαλλιέργητες γελοιογραφίες των αληθινών αποστόλων, αυτών του παρελθόντος, του αληθινά προπατορικού. Από την εποχή της Αρχαιότητας, ο υπερθετικός βαθμός του *ponus*, το *novissimus*, πήρε τη σημασία του τελευταίου, του καταστροφικού. Ο χριστιανισμός ωθεί αυτόν τον υπερθετικό σε έναν παροξυσμό γύρω από το τέλος του κόσμου. Η πραγματεία πάνω στους κινδύνους, στις συμφορές των καιρών της συντέλειας (*De periculis novissimorum temporum*) του Παρισινού δασκάλου Γκιγιώμ Ντε Σαιντ-Αμούρ, κατά τα μέσα του 13ου αιώνα, κινείται πάνω στη διπλή σημασία του *novissimus* που δηλώνει, ταυτόχρονα, την πιο πρόσφατη επικαιρότητα αλλά και το τέλος του κόσμου. Το καινούργιο (*ponus*), όμως, έχει κατά κύριο λόγο το κύρος αυτού που μόλις εκκολάφθηκε, του νεογέννητου, του αθώου.

Κατά τρόπο παρόμοιο, το νεότερο αντιπαράβάλλεται προς ό,τι αντιστοιχεί στην πρόοδο. Όσο αυτός ο όρος, που προκύπτει στις ρωμανικές γλώσσες όψιμα, το 16ο αιώνα, από τα λατινικά, περιορίζεται σε ένα ουσιαστικό, προσελκύει λίγο-πολύ στα απόνερά του το νεότερο. Το πρόσφατο, σε αντίθεση προς αυτό που έχει παρέλθει [*passé*], παίρνει έτσι τη θέση του σε μια θετική εξελικτική γραμμή, αλλά όταν, το 19ο αιώνα, το ουσιαστικό γεννά ένα ρήμα και ένα επίθετο — *προοδεύω* και *προοδευτικός* — το νεότερο βρίσκεται κατά κάποιον τρόπο στον αέρα, δίπλα από την τροχιά της αποτίμησης.

Έτσι, το νεότερο επιλαμβάνεται της εποχής της βιομηχανικής επανάστασης καθηλωμένο ανάμεσα στο καινούργιο, του οποίου δεν έχει τη φρεσκάδα και την αθωότητα, και στο *προοδευτικό*, του οποίου δεν έχει το δυναμισμό. Ξαναβρίσκεται μπροστά στο *antico* στερημένο από ένα μέρος των πλεονεκτημάτων του. Αλλά πριν να εξετάσουμε τη φυγή του νεότερου προς τα μπρος, προς τη νεοτερικότητα, ενδείκνυται να κοιτάξουμε τι έκανε η ιστορία με την αντίθεση αρχαίο (παλαιό)/νεότερο και να αναλύσουμε το μοντερνισμό πριν από τη μοντερνικότητα.

5. Αρχαίο (παλαιό)/νεότερο και Ιστορία: διαμάχες αρχαίων και νεότερων στην προβιομηχανική Ευρώπη (6ος-18ος αιώνες)

Συγκρούσεις γενεών που έστρεφαν «νεότερους» ενάντια σε «αρχαίους»

είχαν ήδη εμφανισθεί στην Αρχαιότητα. Ο Οράτιος (Epi, II, 76-89) και ο Οβίδιος παραπονούνταν για το κύρος των αρχαίων συγγραφέων, των «antiqui», και χαίρονταν που ζούσαν στον καιρό τους, αλλά δεν είχαν λέξη για το «νεότερο» και δεν χρησιμοποιούσαν το *novus* σε αντίθεση προς τα *antiquus*. Τον 6ο αιώνα είναι που εμφανίζεται ο νεολογισμός *modernus* που σχηματίζεται από το *modo* (πρόσφατα), όπως το *hodiernus* (σημερινός) σχηματίζεται από το *hodie* (σήμερα). Ο Κασσιόδωρος μιλά για «*antiquorum diligentissimus imitator, modernorum nobilissimus institutor*» (Variae, IV, 51). Σύμφωνα με μια ευτυχή έκφραση του Ε. Ρ. Κούρτιου, το *modernus* είναι «ένα από τα τελευταία κληροδοτήματα των ύστερων λατινικών»⁹. Μπορεί κανείς να θεωρήσει ως χαρακτηριστικό της καρολίγγειας αναγέννησης τη συνειδητοποίηση του «μοντερνισμού» από ορισμένους από τους εκπροσώπους του, όπως τον *Walahfrid Strabo*, ο οποίος αποκαλεί την εποχή του Καρλομάγνου «*saeculum modernum*» (νεότερο αιώνα). Για έναν άλλο συγγραφέα του 9ου αιώνα, το σύνορο δεν περνάει ανάμεσα στην Αρχαιότητα και στην εποχή του χριστιανισμού, αλλά ανάμεσα στους «αρχαίους συγγραφείς» («*veteres*») —τόσο τους ειδωλολάτρες της Αρχαιότητας όσο και τους χριστιανούς των πρώτων αιώνων και κυρίως τους Πατέρες της Εκκλησίας— και σε αυτούς του καιρού του.

Στο Μεσαίωνα, από το 12ο έως το 15ο αιώνα, εμφανίζονται δύο ρεύματα διαμάχης μεταξύ αρχαίων και νεότερων. Το πρώτο παρουσιάζεται το 12ο αιώνα. Όπως σημειώνει ο Ε. Ρ. Κούρτιος, μια αληθινή έχθρα υφίσταται στον τομέα της λατινικής ποίησης μετά το 1170 μεταξύ Αρχαίων και Νεότερων. Θυμούμενος τη φράση του Βερνάρδου της Σαρτρ για τους νάνους που είναι ανεβασμένοι στους ώμους γιγάντων, ο Αλαίν Ντε Λιλ καταδικάζει τη «νεότερη τραχύτητα» (*modernorum ruditatem*).

Δύο κείμενα πασίγνωστων συγγραφέων του δεύτερου μισού του 12ου αιώνα που επιμένουν στο νεοτερικό χαρακτήρα [*modernisme*] του καιρού τους, το ένα για να θρηνήσει, το άλλο για να θεωρήσει τον εαυτό του ευτυχή χάρη σε αυτόν, υπογραμμίζουν τη δριμύτητα της έριδας των Αρχαίων με τους Νεότερους. Ο Ιωάννης του Σάλσμπουρ ωρύεται: «Να που όλα γίνονταν καινούργια, ανανεώσαμε τη γραμματική, ανατρέπαμε τη διαλεκτική, περιφρονούσαμε τη ρητορική και προήγαμε καινούργιους όρμους για όλο το *quadrivium*, απαλασσόμενοι από τους κανόνες των αρχαίων». Αλλά η αντίθεση είναι μεταξύ *nova* (οι «καινοτομίες», εννοείται ολέθριες) και *priores* («οι προγενέστεροι δάσκαλοι»). Ο Γκωτιέ Μαπ,

⁹ *La littérature européenne et le Moyen Age latin*, γαλλ. μετ., 1856, σελ. 30.

από τη μεριά του, στο *De nugis curialium* (μεταξύ 1180 και 1192), επιμένει πάνω σε μια «νεοτερικότητα» η οποία είναι η κατάληξη μιας μακραιώνης προόδου: «Ονομάζω νεοτερικότητα την εποχή μας, δηλαδή αυτό το χρονικό διάστημα των εκατό χρόνων, του οποίου το τελευταίο τμήμα υφίσταται ακόμα, του οποίου η πρόσφατη και έκδηλη μνήμη συλλέγει όλα όσα είναι αξιοσημείωτα... Τα εκατό χρόνια που κύλησαν, ιδού η “νεοτερικότητά μας”». Και ιδού ο όρος *modernitas* που θα περιμένει το 19ο αιώνα για να κάνει την εμφάνισή του στις καθομιλούμενες γλώσσες.

Η αντίθεση, αν όχι η σύγκρουση, διατηρείται στο πλαίσιο της σχολαστικής του 13ου αιώνα. Ο Θωμάς ο Ακινάτης και ο Αλβέρτος ο Μέγας θεωρούν ως αρχαίους τους γέρους δασκάλους δύο ή τριών γενεών που δίδαξαν στο Πανεπιστήμιο του Παρισιού μέχρι το 1220-1230 περίπου, χρονολογία κατά την οποία η διανοητική επανάσταση του αριστοτελισμού τούς αντικατέστησε με τους *moderni*, στους οποίους συγκαταλέγονται και οι ίδιοι.

Το 14ο-15ο αιώνα, όμως, είναι που εμφανίζονται, μέσα σε ένα κοινό πολιτισμικό κλίμα, αν όχι σε άμεση σύνδεση μεταξύ τους, διάφορα κινήματα που επικαλούνται ανοιχτά την καινοτομία ή τη νεοτερικότητα, και την αντιπαραθέτουν προς τις προηγούμενες, αρχαίες, ιδέες και πρακτικές.

Κατ' αρχάς, στον τομέα της μουσικής, όπου θριαμβεύει η *ars nova* με τους Guillaume de Machaut, Philippe de Vitry (συγγραφέα μιας πραγματείας που τιτλοφορείται *Ars Nova*) και Marchetto di Padova. Ο Jacques Chailley λέει γι' αυτήν την καινούργια τέχνη πως είναι «μια σύλληψη καθαρής μουσικής όπου οι στίχοι δεν ήταν πλέον παρά μια αφορμή»¹⁰. Κατόπιν σε αυτόν της θεολογίας και της φιλοσοφίας, όπου καταφάσκει η *via moderna* σε αντίθεση προς την *via antica*. Αυτή τη νεότερη οδό την ακολουθούν πνεύματα πολύ διαφορετικά μεταξύ τους, τα οποία, όμως, τάσσονται όλα τους στην κατεύθυνση που εγκαινίασε ο Ντανς Σκοτ σπάζοντας τους δεσμούς με τον αριστοτελικό σχολαστικισμό του 12ου αιώνα και τα οποία, όλα τους, λίγο-πολύ, είναι νομιναλιστές ή ερωτοτροπούν με το νομιναλισμό. Από αυτούς τους «*logici moderni*» ή «*theologi moderni*» ή «*moderniores*», οι πιο διάσημοι και οι πιο σημαντικοί είναι οι Όκαμ, Buridan, Bradwardine, Γρηγόριος του Ρίμινι και Ουίκλιφ. Πρέπει να αποδώσουμε μια ξεχωριστή θέση στον Μαρσίλιο της Πάδοβα που θεωρήθηκε ο πρόδρομος της νεότερης πολιτικής οικονομίας, ο πρώτος θεωρητικός του διαχωρισμού Εκκλησίας και Κράτους, της εκκοσμίκευσης [laïcisation] του τελευταίου, ο οποίος και επιχειρεί, στο *Defensor*

¹⁰ J. Chailley, *Histoire musicale du Moyen Age*, 2η έκδ., 1969, σελ. 143.

Pacis (1324), να δώσει στο *modernus* τη σημασία του καινοτόμου. Η εποχή αυτή είναι επίσης εκείνη του Τζιότο, στο πρόσωπο του οποίου είδαν το 16ο αιώνα τον πρώτο «νεότερο» καλλιτέχνη. Ο Βαζάρι τον θεώρησε ως «αυτόν που ανέστησε τη νεότερη και καλή τέχνη της ζωγραφικής»¹¹, και ο Cennino Cennini, στο *Libro dell' arte*, του αναγνωρίζει ότι «μετέβαλε την τέχνη της ζωγραφικής από το ελληνικό στο λατινικό» και «προσαρμόστηκε στο νεότερο», δηλαδή ότι εγκατέλειψε τη σύμβαση για τη «φύση», ότι επινόησε μια καινούργια εικαστική γλώσσα. Τέλος, το 15ο αιώνα, εκδηλώνεται κατά τρόπο αναντίρρητο στο θρησκευτικό τμήμα η *devotio moderna* που συνιστά ρήξη με το σχολαστικισμό, τη θρησκεία του Μεσαίωνα, στην οποία είχε διεισδύσει η «δεισιδαιμονία», και επιστρέφει στους Πατέρες της Εκκλησίας, στον αρχικό μοναστικό ασκητισμό, πραγματοποιεί την κάθαρση του θρησκευτικού συναισθήματος και της θρησκευτικής πρακτικής, φέρνει στο προσκήνιο μια θρησκεία ατομική και μυστικιστική.

Η Αναγέννηση διαταράσσει αυτή την περιοδική ανάδυση του νεότερου που αντιτίθεται στο αρχαίο (παλαιό). Πράγματι, εκείνη είναι που δίνει οριστικά στην *Αρχαιότητα τη σημασία του ειδωλολατρικού ελληνο-ρωμαϊκού πολιτισμού και αντιμετωπίζει προνομιακά αυτόν τον πολιτισμό*. Το νεότερο δεν έχει δικαίωμα στην προτίμησή μας παρά μόνον εφόσον μιμείται το αρχαίο. Αυτό είναι το νόημα του διάσημου χωρίου του Ραμπιπέ που πανηγυρίζει την ανανέωση των αρχαίων σπουδών: «Τώρα όλοι οι τομείς σπουδών αποκαταστάθηκαν...». Το νεότερο εξυμνείται μέσα από το αρχαίο.

Η Αναγέννηση, όμως, καθιερώνει μια ουσιαστική περιοδολόγηση μεταξύ αρχαίας και νεότερης εποχής. Ήδη από το 1341, ο Πετράρχης πραγματοποιεί τη διάκριση σε *storia antica* (αρχαία ιστορία) και *storia nova* (νέα ιστορία). Οι γλώσσες θα επιλέξουν αργότερα άλλοτε το νεότερο (*storia moderna* στα ιταλικά) και άλλοτε το νέο (*neuere geschichte* στα γερμανικά). Σε κάθε περίπτωση, η συμμαχία αρχαίου και νεότερου πραγματοποιείται στην πλάτη του Μεσαίωνα. Ο Πετράρχης τοποθετεί ανάμεσα στη *storia antica* και στη *storia nova* τα σκοτάδια (*tenebras*) που απλώνονται από την πτώση της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας μέχρι τη δική του εποχή. Ο Βαζάρι διακρίνει στην εξέλιξη της Δυτικής τέχνης μια «*maniera antica*» και μια «*maniera moderna*» (που αρχίζει με τη *rinascita*, την «αναγέννηση», ήδη από τα μέσα του 13ου αιώνα, και φθάνει στο ζενίθ της με τον Τζιότο) τις οποίες χωρίζει μια «*maniera vecchia*» («παλαιός τρόπος»).

¹¹ «Che riscito la moderna e buona arte della pittura».

Παρ' όλα αυτά, διαμαρτυρίες αρχίζουν να ξεσηκώνονται ενάντια σε αυτή την ανωτερότητα που είχε αποδοθεί στους Αρχαίους. Κάποιοι θέλουν βέβαια να επανέλθουν στην εικόνα των «νάων που είναι ανεβασμένοι στους ώμους γιγάντων», αλλά για να υπογραμμίσουν, όπως έκανε άλλωστε ο Βερνάρδος της Σαρτρ το 12ο αιώνα, πως οι νεότεροι νάνοι έχουν τουλάχιστον ως προς τους αρχαίους γίγαντες το πλεονέκτημα μιας πιο μακράς πείρας. Ωστόσο, ήδη από το πρώτο μισό του 16ου αιώνα, ο Ισπανός ουμανιστής Λουδοβίκος Βίβες διακηρύσσει πως οι άνθρωποι του καιρού του δεν ήταν πια νάνοι, πως αυτοί της Αρχαιότητας δεν ήταν γίγαντες και πως οι σύγχρονοί του ήταν σε κάθε περίπτωση, και χάρη στους παλαιούς, πιο μορφωμένοι από αυτούς [*De causis corruptarum artium*, I, 5]. Έναν αιώνα αργότερα, ο Gassendi κηρύσσει ότι η φύση δεν φάνηκε πιο φειδωλή σε ό,τι αφορά στους ανθρώπους του καιρού του σε σχέση με τους ανθρώπους της Αρχαιότητας, αλλά ότι πρέπει να προστεθεί ζήλος και ανταγωνιστικό πνεύμα. Και επανέρχεται στην ιδέα ότι οι νεότεροι μπορούν να φτάσουν πιο ψηλά από τους αρχαίους γίγαντες [*Exercitationes paraoxicae adversus Aristoteleos*, I, *Exercitatio*, II, 13].

Η δεύτερη και πιο διάσημη διαμάχη των Αρχαίων και των Νεότερων ξεσπά στα τέλη του 17ου και στις αρχές του 18ου αιώνα. Διαρκεί στην πραγματικότητα καθ' όλη τη διάρκεια του αιώνα των Φώτων και καταλήγει στο ρομαντισμό. Βλέπει τους νεότερους να θριαμβεύουν με το *Ρακίνας και Σαίξπηρ* του Σταντάλ και τον «Πρόλογο» από τον Κρόμβελ του Βίκτωρ Ουγκώ (1827), στο πλαίσιο των οποίων η αντιπαράθεση ρομαντικών-κλασικιστών δεν είναι παρά η καινούργια ενδυμασία της σύγκρουσης νεοτέρων-αρχαίων, με τα χαρτιά να είναι ανακατεμένα χρονολογικά αφού ο ήρωας των νεότερων, ο Σαίξπηρ, είναι προγενέστερος των κλασικών προτύπων του 17ου αιώνα.

Ασφαλώς, από τα τέλη του 16ου αιώνα, η ανωτερότητα των πραγματικά παλαιών, των ανθρώπων της Αρχαιότητας, είχε εδώ ή αλλού γίνει αντικείμενο βίαιης επίθεσης. Στις αρχές του 17ου αιώνα για παράδειγμα, ο Secondo Lancellotti ιδρύει στην Ιταλία τη σέκτα των εγκωμιαστών του παρόντος, τους «Hoggidi», και δημοσιεύει το 1623 το έργο *Οι άνθρωποι του σήμερα ή τα νεότερα χαρίσματα όχι κατώτερα αυτών του παρελθόντος*¹². Αλλά η διαμάχη οξύνεται στα τέλη του 17ου αιώνα κυρίως στην Αγγλία και στη Γαλλία. Ενώ οι Thomas Burnet και William Temple δημοσιεύουν, αντίστοιχα, τα *Πανηγυρικός της Νεότερης Σκέψης σε σύγκριση προς την αρχαία*¹³ και *Μια Πραγματεία πάνω στην*

¹² L' Hoggidi ovvero gli ingegni moderni non inferiori ai passati.

¹³ Panegyric of Modern Learning in Comparaisou of the Ancient.

Αρχαία και τη Νεότερη Σκέψη¹⁴, ο Fontenelle γράφει το *Παρέκβαση στους Αρχαίους και τους Νεότερους*¹⁵ (1687) και ο Charles Perrault, αφού παρουσιάσει το *Ο αιώνας του Λουδοβίκου του Μεγάλου*¹⁶ στη γαλλική Ακαδημία, στις 27 Ιανουαρίου 1687, το οποίο βάζει φωτιές, γίνεται υπότροπος με το *Παράλληλοι των Αρχαίων και των Νεοτέρων*¹⁷ (1688).

Ενώπιον των οπαδών των Παλαιών που δεν βλέπουν παρά παρακμή στους Νεότερους, οι οπαδοί των τελευταίων είτε διακηρύσσουν την ισότητα ανάμεσα στις δύο εποχές, είτε παριστούν τους Νεότερους να επωφελούνται από την απλή συσσώρευση των γνώσεων και των εμπειριών, είτε, τέλος, επικαλούνται την ιδέα μιας καθαρά ποιητικής προόδου.

Στάση πρώτη: ο Perrault στο *Ο αιώνας του Λουδοβίκου 14ου*

*Η όμορφη αρχαιότητα υπήρξε πάντοτε άξια σεβασμού
Αλλά ποτέ δεν πίστεψα πως υπήρξε άξια λατρείας
Βλέπω τους παλαιούς, χωρίς να λυγίζω τα γόνατα
Είναι σπουδαίοι, είναι αλήθεια, αλλά άνθρωποι σαν εμάς
Και μπορεί κανείς να συγκρίνει χωρίς να φοβάται πως είναι άδικος
Τον αιώνα του Λουδοβίκου με τον όμορφο αιώνα του Αυγούστου.*

Στάση δεύτερη: ο Malebranche, για παράδειγμα, ο οποίος, ήδη την περίοδο 1674-1675, έγραφε στο έργο του *Η αναζήτηση της αλήθειας* ότι «ο κόσμος είναι περισσότερο από δύο χιλιάδες χρόνια παλαιός και έχει πιο πολύ πείρα από όση τον καιρό του Αριστοτέλη και του Πλάτωνα» και ο αββάς Terrasson στο *Η εφαρμοσμένη σε όλα τα αντικείμενα του πνεύματος και του λόγου φιλοσοφία*¹⁸ (Παρίσι, 1754): «Οι νεότεροι είναι γενικά ανώτεροι των παλαιών: αυτό συνιστά μια πρόταση αναιδή ως προς τη διατύπωσή της, και μετριοπαθή ως προς την αρχή της. Είναι αναιδής επειδή επιτίθεται σε μια παλιά προκατάληψη: είναι μετριοπαθής γιατί μας δίνει να καταλάβουμε πως δεν οφείλουμε καθόλου την ανωτερότητά μας στο ιδιαίτερο μέγεθος του μυαλού μας, αλλά στην εμπειρία που έχει κατακτηθεί χάρη στα παραδείγματα και στις σκέψεις αυτών που έχουν προηγηθεί».

Παρ' όλα αυτά, ακόμα και στους οπαδούς των Νεοτέρων, η αντί-

¹⁴ *An Essay upon the Ancient and Modern Learning.*

¹⁵ *Digression sur les Anciens et les Modernes.*

¹⁶ *Le siècle de Louis Le Grand.*

¹⁷ *Parallèles des Anciens et des Modernes.*

¹⁸ *La philosophie applicable à tous les objets de l'esprit et de la raison.*

ληψη των γηρατειών και της παρακμής ως καμπύλη που εξηγεί την ιστορία διατηρείτο. Ο Peigault έγραφε στο Παράλληλο: «Δεν είναι αλήθεια πως τη διάρκεια του κόσμου τη βλέπουμε συνήθως όπως αυτή της ζωής ενός ανθρώπου, που πέρασε την παιδική της ηλικία, τη νεανική και τέλεια ηλικία, και που, επί του παρόντος, ζει τα γηρατεία της;»

Έπρεπε να περιμένουμε την παραμονή της Γαλλικής Επανάστασης για να υιοθετήσει ο αιώνας των Φώτων την ιδέα της προόδου χωρίς περιορισμούς. Ο Τοκβίλ τοποθετεί την αποφασιστική καμπή το 1780. Ήδη ωστόσο το 1749, ο νεαρός Τυργκό είχε γράψει το Σκέψεις πάνω στην ιστορία της προόδου του ανθρώπινου πνεύματος¹⁹. Αλλά το 1781 είναι που ο Servan δημοσιεύει το έργο του Λόγος για την πρόοδο των ανθρώπινων γνώσεων²⁰, το αριστούργημα δε της πίστης στην αέναη πρόοδο θα γραφεί από τον Κοντορσέ λίγο πριν ο τελευταίος πεθάνει: Σχεδιάσμα ενός πίνακα για τις προόδους του ανθρώπινου πνεύματος²¹ (1794). Τότε μόνον οι άνθρωποι του Διαφωτισμού θα αντικαταστήσουν την ιδέα ενός κυκλικού χρόνου, που καθιστά εφήμερη την ανωτερότητα των παλαιών ως προς τους νεότερους, με την ιδέα μιας γραμμικής προόδου, η οποία ευνοεί κάθε στιγμή το νεότερο.

6. Αρχαίο (παλαιό)/νεότερο και Ιστορία: Μοντερνισμός, Εκμοντερνισμός, Μοντερνικότητα (19ος-20ός αιώνας)*

Αρχής γενομένης από τη Διαμάχη των Παλαιών και των Νεοτέρων, η βιομηχανική επανάσταση θα μεταβάλει ριζικά την αντιπαράθεση αρχαίο (παλαιό)/νεότερο στο δεύτερο μισό του 19ου αιώνα καθώς και στον 20ό. Τρεις νέοι πόλοι εξέλιξης και σύγκρουσης εμφανίζονται στο μεταίχμιο 19ου και 20ού αιώνα: κινήματα λογοτεχνικής, καλλιτεχνικής και θρησκευτικής τάξης αυτοανακηρύσσονται μοντερνικά ή κατηγορούνται για μοντερνισμό, όρος που σηματοδοτεί την χρυσάλλωση των μέχρι τότε διάχυτων νεότερων τάσεων σε δόγμα· η συνάντηση των ανεπτυγμένων χωρών με τις καθυστερημένες θέτει, εκτός δυτικής Ευρώπης και Ηνω-

¹⁹ *Réflexions sur l'histoire des progrès de l'esprit humain.*

²⁰ *Discours sur le progrès des connaissances humaines.*

²¹ *Esquisse d'un tableau des progrès de l'esprit humain.*

* Οι όροι στα γαλλικά είναι, αντίστοιχα: «Modernisme», «Modernisation», «Modernité». Επειδή λοιπόν έχουν κοινή ρίζα, και αυτή τονίζεται με την παράθεσή τους σε αυτό το κεφάλαιο, προτιμήσαμε, εδώ, την ξενική εκδοχή τους στα ελληνικά, αντί για τους αντίστοιχους όρους «νεοτερισμός» (sic), «εκσυγχρονισμός» και «νεοτερικότητα» (Σ.τ.Μ.).